

Magdalena Żabowska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Halina Koneczna

1. Biogram

Urodziła się 25 lipca 1899 roku, zmarła 29 marca 1961 roku. Studiowała filologię polską na UW, gdzie w 1927 rok uzyskała stopień doktora na podstawie pracy na temat gwary księstwa łowickiego (1929). W latach 1930–1931 odbyła staże naukowe w Wiedniu, Hamburgu i Paryżu, wyniki prowadzonych tam badań przedstawiła w rozprawie habilitacyjnej z 1934 roku („Studium eksperymentalne artykulacji głosek polskich”). Od 1951 roku była profesorem nadzwyczajnym UW. Pracowała (od 1931 roku) w Instytucie Fonetycznym UW, pełniła funkcję kierownika Zakładu Fonetyki. Od roku 1955 kierowała Pracownią Historii Języka Polskiego Zakładu Językoznawstwa PAN, a od 1957 roku była kierownikiem Pracowni Syntaktologicznej przy Katedrze Języka Polskiego UW. Była członkiem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego oraz Komitetu Językoznawstwa PAN.

Prowadziła badania w zakresie fonetyki, dialektologii, historii i składni języka mówionego, brała także udział w pracach leksykograficznych.

2. Fonetyka

W latach przedwojennych H.K. zaczęła badać zjawiska fonetyczne języka polskiego, zwłaszcza przegłos (H.K. 1931), wydłużenie zastępcze i wpływ akcentu na artykulację. Od lat 50. XX wieku zajmowała się głównie badaniem akcentu, mazurzenia (H.K. 1953, 1954), a także fonetyki gwar Warmii i Mazur.

W zakresie badań fonetycznych przełomowym i odkrywczym osiągnięciem H.K. była analiza artykulacji głosek polskich metodami fonetyki eksperymentalnej (1934). Te nowatorskie metody badawcze zastosowała do opisu i wyjaśniania faktów językowych, np. przegłosu czy wydłużenia zastępczego.

Efektem współpracy z rentgenologiem Witoldem Zawadowskim było opracowanie „Przekrojów rentgenograficznych głosek polskich” (H.K., Zawadowski 1951), a następnie

praca porównawcza na temat artykulacji rosyjskiej i polskiej – „Obrazy rentgenograficzne głosek rosyjskich” (H.K., Zawadowski 1956).

H.K. badała zjawiska fonetyczne, tj. mazurzenie, upodobnienia, rozpodobnienia, zmiany fonetyczne, zarówno w perspektywie synchronicznej (1965), jak i historycznej (1953, 1959). Syntezę badań H.K. w zakresie fonetyki stanowi praca „Charakterystyka fonetyczna języka polskiego na tle innych języków słowiańskich” (1965), w której opisała tendencje artykulacyjne, a także zmiany ilościowe i jakościowe (zob. Szlifcersztejn 1983).

3. Dialektologia polska

H.K. zbadała dialekt łowicki (w pracy doktorskiej i późniejszych). W latach 50. XX wieku opisała fonetykę gwar Warmii i Mazur. W opisie dialektów uwzględniała tło języka ogólnego, zmiany językowe traktowała jako przejaw ogólnych tendencji rozwojowych w języku.

4. Składnia języka mówionego

Przedmiotem zainteresowania H.K. w zakresie składni był język mówiony. Uczona analizowała teksty współczesne i dawne, które były bliskie mowie potocznej.

4.1. Historyczna składnia języka polskiego

H.K. w serii artykułów z lat 1956–1957 opublikowanych w „Poradniku Językowym” przedstawiła całościowy opis składni „Pamiętników” J. Ch. Paska („O budowie zdania Imć pana Paskowego słów kilkoro”), analizowała imiesłowy na *-ąc* i *-szy*, orzeczenia na *-no*, *-to*, orzeczenia z zaimkiem *się* i z podmiotem nieokreślonym, formy czasów w zdaniach werbalnych oraz zdania jednoczłonowe. Podjęcie takiego problemu badawczego wpisywało się w prace nad słownikiem Paska.

4.2. Składnia współczesnego języka polskiego

W analizach składniowych H.K. podejmowała problem nietypowych funkcji wyrażen, np. użycia przysłowka w funkcji przymiotnikowej czy w funkcji tzw. celownika konwencjonalnego. Obiektem badań H.K. były bowiem wypowiedzi i funkcje konstrukcji syntaktycznych, a nie abstrakcyjne schematy składniowe, jej badania otworzyły drogę dla analiz języka mówionego (Lewicki 1983).

Przykładem nieprymarnej funkcji wyrażen jest pełnienie przez przysłówek funkcji określenia rzeczownika. W funkcji przymiotnikowej używane są wyrażenia typu *bigos na gorąco*, *wyjazd na zawsze*, *chłopak do wszystkiego*, por. *suknia do twarzy* (*suknia pasująca do twarzy*) = *suknia twarzowa* (1933).

Funkcję celownika konwencjonalnego (*dativus ethicus*) H.K. wiązała z wyrażaniem „uczuciowego stosunku osoby mówiącej do wyrażanych przez nią myśli” (1938/1939: 109). Taką funkcję pełnią zaimki: a) 1. os., np. *Stach mi się pochorował*. – w tej funkcji zachowuje cechy celownika szkody lub pożytku, z którego się rozwinął, b) 2. os. (bardzo częste w języku mówionym), np. *jak ci krzyknę, masz ci los, a to ci kawał*, c) 3. os., np. *pójdę sobie, pojadł sobie* – wywodzi się z dawnego celownika pożytku, modyfikuje zabarwienie uczuciowe, nadaje

wypowiedzi charakter bardziej osobisty, bezpośredni. Analogiczną funkcję w materiale historycznym pełni wzmocniające *-ć(ci)*, np. *gdyżci, takżeźci, jemuźci, jestci, sąć, każdać*; samodzielny zaimek przekształcił się w „wyrzek wzmocniający”, por. współczesne gwarowe formy *dyc, juści, toć*, por. *alez, toż*; także z możliwym podwojeniem: *jakżeż – juścić* (H.K. 1948). Podobną funkcję pełnią zaimki wskazujące *ten, ta, to*, np. *Ta Jaśka jest nieznośna., Ach, to błoto!*, oraz przysłówki *tam*, np. *Co mi tam, A niech tam!, Chcesz, to się ucz, ja tam uczyć się nie będę*. Według H.K. zaimki osobowe przekształciły się z dawnego celownika szkody lub pożytku w zaimki konwencjonalne, niemające samodzielnego znaczenia, służące do wyrażania stosunku uczuciowego względem komunikowanych treści.

5. Leksykografia

Przed wojną H.K. brała udział w gromadzeniu materiałów do „Suplementu do «Słownika języka polskiego»” Karłowicza, Kryńskiego i Niedźwiedzkiego, w czasie wojny materiały te uległy zniszczeniu. Następnie uczestniczyła w pracach nad „Słownikiem języka polskiego” pod red. W. Doroszewskiego.

Jako kierownik Pracowni Historii Języka Polskiego PAN (od 1955), której głównym celem było przygotowanie słownika polszczyzny XVII i I poł. XVIII wieku, była redaktorem naukowym „Słownika języka Jana Chryzostoma Paska”.

Teoria leksykograficzna H.K. opierała się na powiązaniu leksyki ze składnią, czego wyrazem było uwzględnianie informacji składniowych w artykułach hasłowych, a także opis związków składniowych przeprowadzony w ramach nadrzędnego podziału semantycznego (Żelazko 1983).

Najważniejsze publikacje

- H.K. 1929. „Dialekt Księstwa Łowickiego”. *Prace Filologiczne* 10: 257–413.
- H.K. 1931. „Próba objaśnienia przegłosu w językach słowiańskich”. *Sprawozdania z posiedzeń TNW*: Wydział I, XXV.
- H.K. 1933. „Przysłówki w funkcji przymiotników”. *Poradnik Językowy* 2: 33–35.
- H.K. 1934. „Studjum eksperymentalne artykulacji głosek polskich”. *Prace Filologiczne* 16: 33–174.
- H.K. 1938/1939. „O celowniku konwencjonalnym w języku polskim”. *Poradnik Językowy* 7: 109–111.
- H.K. 1948. „O roli uczuciowej tzw. zaimków konwencjonalnych”. *Poradnik Językowy* 1: 8–12.
- H.K. 1953. „Co to jest mazurzenie?” *Poradnik Językowy*, 9, 1–17.
- H.K. 1954. „W sprawie mazurzenia”. *Poradnik Językowy*, 3, 24–29.
- H.K. 1956–1957. „O budowie zdania Imć pana Paskowego słów kilkoro”. *Poradnik Językowy* 8–10(1956), 1–5(1957).
- H.K. 1959. „O ogólnych przyczynach zmian spółgłoskowych w wyrazach”. *Poradnik Językowy* 1–2: 17–26.
- H.K. 1965. *Charakterystyka fonetyczna języka polskiego na tle innych języków słowiańskich*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- H.K., i W. Zawadowski. 1951. *Przekroje rentgenograficzne głosek polskich*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

H.K., i W. Zawadowski. 1956. *Obrazy rentgenograficzne głosek rosyjskich*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Literatura podmiotowa

Doroszewski, W. 1961. „Halina Koneczna (1899–1961)”. *Poradnik Językowy* 4: 145–148.

Lewicki, A.M. 1983. „Światopogląd i metodologia syntaktologiczna Haliny Konecznej – próba rekonstrukcji”. *Poradnik Językowy* 2: 100–104.

Porayski-Pomsta, J. 2019. „Halina Świdorska-Koneczna – uczona, nauczyciel akademicki i organizator życia naukowego”. W *MY z NICH* 3. *Spuścizna językoznawców polskich drugiej połowy XX wieku*, red. Z. Greń, K. Kleszczowa, i Z. Zaron. Warszawa: Wydział Polonistyki UW, 123–134.

Szlify-Sztejn, S. 1983. „Profesor Halina Koneczna jako historyk języka”. *Poradnik Językowy* 2: 81–87.

Żelazko, K. 1983. „Profesor Halina Koneczna jako leksykograf”. *Poradnik Językowy* 2: 104–109.